

מלאכות מפשיט מעבד ממחק

רקע

התורה מצווה אותנו לא לעשות מלאכה בשבת. ומבואר בגמרא: שאותן ל"ט מלאכות שאיתן הקימו את המשכן ומה שדומה להן, הן המלאכות שאסור לעשות בשבת.

כשהקימו את המשכן נזקקו לעורות של הבהמות, כדי להכין מהם יריעות לכסות את המשכן. כדי להשיג את אותן עורות, נזקקו לכמה מלאכות, צד, שוחט, מפשיט, מעבד וממחק.

מלאכת מפשיט

הגדרה ודין

הסרת עור מבעל חי מת על מנת להשתמש בו. מלאכת מפשיט שייכת דווקא בבעל חי מת, אבל המפשיט עור מבעל חי לפני מיתתו, איסורו מדברי חכמים. אבל מותר להסיר את העור מגוף העוף והבהמה לאחר בישולו. כיון שיש לו דין של אוכל (רמב"ם פ"א. קיצור ה"ל שבת).

מלאכת מעבד

לאחר שממפשיטים את העור מן הבהמה, העור עדיין אינו ראוי לשימוש, כיון שיש בו מיצים וחומצות. וכן פעמים שהוא רך מידי או קשה מידי. מטרת העיבוד היא להכשיר את העור לשימוש, איך מעבדים? על ידי שמכניסים את העור לתוך מלח או סיד או חומר אחר ששואב ממנו את הלחות וכו'. וכן דורסים על העור כדי להקשותו, ופעמים שצריך לסוך אותו בשמן כדי לרככו ולהגמישו (רמב"ם פ"א ה"ל ה-ו).

הגדרת המלאכה

הכשרת העור לשימוש האדם באמצעים שונים.

פעולות שקשורות למלאכת מעבד: מליחת העור כדי להקשותו. מריחת שמן על גבי עור חדש, כיון שהשמש פועל ומשנה את העור על ידי שמרככו.

יש אומרים שמהתורה האיסור דווקא בעור חדש. אבל בעור ישן השמן כבר לא מעבדו אבל חכמים אסרו זאת (עיין בסי' שכ"ז במשנ"ב בס"ק יב).

מלאכת מעבד באוכל

הגמרא במסכת שבת דף ע"ה: אומרת שאין עיבוד באוכלין, ולכן מן התורה מותר למלוח אוכל בכמות גדולה גם אם כוונתו להקשות ולשמר את האוכל, או לכבוש את האוכל למען יעמוד ימים רבים.

אך הגמרא בהמשך בדף ק"ח: כותבת שאסור למלוח צנון בשבת.

מלאכות מפשיט מעבד ממחק

נשאלת השאלה, מדוע הגמרא אוסרת למלוח צנון, הרי לכאורה הסיבה היחידה שיש לאסור למלוח אוכל הוא משום מלאכת מעבד, והגמרא עצמה אומרת שמלאכה זו לא נאמרה באוכל???

מסביר רש"י, באמת מהתורה מותר לעבד אוכל. אך חכמים סייגו ואמרו שאין למלוח ירקות שדרך לכבוש אותם, כיון שאם יבואו למלוח את סוגי הירקות הללו, זה יראה שבאים לעבד אותם, וזה דומה למלאכת מעבד שנאמרה בעור שהיא אסורה מהתורה. כמו שמלאכת מעבד פועלת לשנות את טבעו של העור, כך גם המלח מרכז וכובש את הצנון. וחכמים חששו שאם נתיר למלוח מאכלים כמו צנון שדרך לכבוש אותם יבואו גם למלוח עור ויעברו על מלאכת דאורייתא (שבת דף קח: ד"ה אין מולחין).

הרמב"ם מסביר: באמת אין לאסור מצד מלאכת מעבד, והטעם שהגמרא אוסרת לכבוש ירקות שדרך לכבוש אותם, כיון שכבישה דומה במהותה למלאכת מבשל (כמו שבישול יש לו כח לרכז את האוכל ולהעביר טעמים כך גם על ידי כבישה) ויש לגזור שלא לכבוש ולא לעשות פעולות שנראות כמו כבישה בשבת (שבת פרק כ"ב הלכה ז').

לסיכום: לכבוש ממש אסור. ולמלוח לזמן קצר לדעת הרמב"ם מותר ולדעת רש"י אסור בירקות שדרך לכובשם.

מליחת אוכל הלכה למעשה

כבישת כבשים אסורה: אסור לכבוש אוכל בשבת, כיון שזה דומה לבישול, ולכן אסור להניח ירק חי בתוך חומץ ולהשהותו שם שמונה עשרה דקות שזה פרק הזמן שהירק נחשב כבוש (פרי מגדים בסי' שכ"א מ"ז, ג. ובמשנ"ב סוף ס"ק טו).

אסור למלוח ירקות שדרך לכובשם: אסור לתת מלח על גבי ירקות שדרך לכובשם כגון צנון או מלפפון או שום, כיון שנראה ככובש כבשים (שו"ע סי' שכ"א סעיף ג).

מליחת מאכלים שאין דרך למולחם לכבישה או לשמירה: יש הרבה מאכלים שאין דרך למלוח אותם בשביל כבישה או שמירה, אלא רק בשביל לתת בהם טעם, מותר למלוח אותם, אך יש להקפיד למלוח אותם סמוך לסעודה כדי שבפועל המלח לא יפעל באוכל פעולת מעבד (סי' שכ"א, ועיין במשנ"ב ס"ק כ"א שמביא שיש מקילים גם עבור סעודה אחרת באותו היום).

מתי מותר

הכלל הוא: כאשר אין זו דרך כבישה מותר. וזה שייך בשלושה אופנים:

- בסוגי מאכלים כאלו שאין דרך למולחם בשביל כיבוש או שימור (סי' שכ"א מ"ב ס"ק יג).
- מותר לשפוך שמן על הירקות הללו ומעליו אפשר לתת מלח. כיון שהשמן מבטל את ההשפעה של המלח אין זה נראה כמעבד (סי' שכ"א ס"ק יד במשנ"ב).
- מותר לטבול את הירקות הללו במלח ולאוכלם מיד (עיין בסי' שכ"א סעיף ד).

מלאכת ממחק

המלאכה במשכן והגדרתה

מלאכת ממחק במשכן התבטאה בכך שהחליקו את העור המופשט מן הבהמה על ידי הסרת השיער והצמר ממנו.

הגדרה: החלקת משטח כל שהוא, שמסיבה כלשהי יש עניין להחליקו וליישרו.

מלאכות מפשיט מעבד ממחק

דוגמאות

החלקת חפצים: אין להחליק שום חפץ או משטח בין ביד ובין בכלי כגון באמצעות נייר זכוכית וכדו', ולכן אסור להשחזז סכין, שבהשחזה מחליקים את הסכין ומורידים ממנו שכבה מסויימת לא רצויה (שו"ע שכ"ג ס"ט).

שימוש בצמר פלדה: יש שאסרו לנקות כלים בשבת באמצעות צמר פלדה, בין היתר משום איסור ממחק, כיון שהצמר פלדה משייף קצת את הכלי (שש"כ פ"ב הערה לה).

ממרח – תולדת מלאכת ממחק

הגדרה: מריחת חומר סמיך והחלקתו באופן שווה, אף שבממחק מקלפים, ובממרח מוסיפים, אבל הרעיון של ההחלקה שווה בשנייהם.

ולכן אסור למרוח כל דבר ששייך בו לשון מריחה, כלומר שיש לו סמיכות מסויימת, כגון משחות וכדו', אבל בנוזל ממש כדוגמת מים ושמן לא שייך לשון של מירוח (שו"ע ש"ד, סעיף יא ועיין בספר אורחות שבת פ"ז הערה כח ששואל מדוע מריחת משחה אסורה הרי אין עניין במירוח עצמו).

שימוש בפלסטלינה: אסור לשחק במיני פלסטלינה מטעם ממרח (אורחות שבת פ"ז הלכה כה).

חצוץ שנייים: שימוש במשחת שיניים בשבת, לדעת רוב הפוסקים אסור כיון שהמשחה סמיכה ומתכווין למרוח אותה, ויש שהתירו כיון שממרח נאמר רק כאשר רוצה שהמשחה תהיה שם, אבל כאשר מסיר אותה מיד אין זה בכלל המלאכה (אורחות שבת פ"ז הלכה כט. וכן באור לציון פל"ה תשובה ו. וע"ע ביביע אומר ח"ד או"ח ס"י כז אות ב שהתיר כיון שלא רוצה בקיומו של הדבר המתמרח).

מתי מותר

הכלל הוא: שכאשר אינו מורח מותר. וזה יכול להיות בכמה אופנים, או שרק מניח את המשחה על גבי המקום בלי למרוח. וכן מותר למרוח משהו נוזלי כמו סבון נוזלי או משחה רכה שנשפכת כיון שאין זה בגדר ממרח. (שכ"ז א ברמ"א).

הבלעת משחה בגוף האדם: יש שנקטו שמותר למרוח משחה, אם מבליעים אותה בעור עד שאינה ניכרת כלל מבחוץ, כיון שכל המהות של ממרח, זה דווקא כאשר מורחים חומר על דבר אחר ולא בתוכו. ויש שנקטו שאין לסמוך על כך ברוב המקרים, כיון שבד"כ שמורח משחה, מעוניין שהמשחה תהיה גם בחלק החיצוני של הגוף ולא רק בתוך הגוף. (הגרש"ז בשש"כ פל"ג הערה נח. ובשו"ת יביע אומר ח"ד ס"י כז מתירים. ובדעת האוסרים עיין באורחות שבת פ"ז וכן המאגר השו"ת).

ממרח באוכל

אין ממרח באוכל – מותר להחליק ולמרוח דברי מאכל כגון סלט חומוס וכדו', כיון שהמירוח לא פועל פעולה ממשית וזה נחשב דרך האכילה. ויש שהחמירו בזה, ולכן המחמיר תבוא עליו ברכה.

כל הטעם להחמיר זה דווקא ממרח את האוכל לייפות וכדו', אבל מותר לכו"ע למרוח ממרח כל שהוא על גבי לחם וכדו' כאשר המטרה שלו היא לא בהחלקה אלא כדי שהאוכל יגיע בצורה שווה לכל מקום (סי' שכא סעיף יט ברמ"א).